

УДК 81`282

DOI 10.24412/3005-849X-2026-2-74-82

**ВИЖАГИҲОИ КОРБАСТИ
КАЛИМАҲОИ ГҶҶИШИИ
ИФОДАКУНАНДАИ АСБОБҲОИ
РҶЗГОР ДАР НАСРИ СОРБОН**

**ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
ДИАЛЕКТНОЙ ЛЕКСИКИ,
ОЗНАЧАЮЩЕЙ ДОМАШНИЮ
УТВАРЬ, В ПРОЗЕ СОРБОНА**

**PECULIARITIES OF THE USE OF
DIALECTAL VOCABULARY
DENOTING HOUSEHOLD UTENSILS
IN THE PROSE OF SORBON**

Ўзбеков Салоҳиддин Вайдуллоевич, н.и.ф.,
доценти кафедраи забони тоҷикии МДТ
“ДДХ ба номи академик Б. Гафуров”
(Хучанд, Тоҷикистон)

Ўзбеков Салоҳиддин Вайдуллоевич, канд.
филол. наук., доцент кафедри таджикского
языка ГОУ “ХГУ имени академика Б.
Гафурова” (Худжанд, Таджикистан)

Uzbekov Salohiddin Vaydulloevich, candidate
in Philology, associate professor of Tajik
language department under the SEI “KhSU
named after academician B. Gafurov” (Khujiand,
Tajikistan) **e-mail: salohidin-317@mail.ru**

Вижагиҳои корбасти аносирӣ гӯйишии мансуб ба асбобҳои рӯзгор дар осори Сорбон ба доираи таҳлил кашида шудааст. Зикр гардидааст, ки то ҳол дар лаҳҷашиносии тоҷик баҳшида ба хусусиятҳои истифодаи калимаҳои гӯйишӣ дар осори Сорбон ва таҳлили муқоисавии онҳо бо лаҳҷаҳои гуногуни тоҷикӣ таҳқиқи алоҳида сурат нагирифтааст. Таҳлили осори Сорбон ва муқоисаи он бо маводди лаҳҷаҳои муосирӣ ҷанубиву шимолӣ тоҷикӣ нишон медиҳад, ки як қисми чунин унсурҳои лугавӣ гоҳ ба ҳамон шакли дар осори Сорбон зикршуда, гоҳ ба гунаи тағйирёфта ва гоҳ бо таҳаввулоти маъноӣ боқӣ мондаанд. Чунин ҳелҳои таҳаввулот дар ин гуна воҳидҳои лугавӣ баробар рӯй надода, дигаргунӣ шаклӣ бештар, аммо таҳаввулоти маъноӣ камтар ба вуҷӯъ омадаанд. Таъкид гардидааст, ки ҳарчанд дар осори Сорбон калимаҳои лаҳҷавӣ минтақаҳои шимолӣ бештар истифода шудаанд, дар мавридҳои, ки қарамонҳои асар аз минтақаҳои ҷануб, ҷанубу шарқӣ ва ё марказии гӯйишӣҳои тоҷикон интиҳоб шудааст, ӯ ногузир калимаҳои мансуби ин минтақаҳо ба қор мегирад. Ҳамчунин қайд мегардад, ки суханвар аз гунаҳои калимаҳои гӯйишӣ қаринаеро интиҳоб мекунад, ки аз лиҳози таркиби овозиву маъноӣ ба забони адабӣ наздиктар аст.

Калидвожаҳо: насри муосирӣ тоҷик; эҷодиёти Сорбон; калимаҳои гӯйишӣ; асбобҳои рӯзгор; шеваҳои забони тоҷикӣ; таҳлили қиёсӣ; лаҳҷаҳои шимолӣ; лаҳҷаҳои ҷанубӣ; ҷанубу шарқӣ калимаҳои гуишӣ ё лаҳҷавӣ

Рассмотрены особенности использования диалектной лексики, означающей домашнюю утварь, в прозе Сорбона. Отмечается, что на сегодняшний день в таджикской диалектологии отсутствуют работы, посвященные особенностям использования диалектной лексики в прозе Сорбона и их сопоставительному анализу с другими таджикскими диалектами. Анализ прозы Сорбона и ее сопоставление с материалом современных таджикских южных и северных говоров показывает, что часть диалектных лексических элементов сохранилась в форме, зафиксированной в произведениях писателя, часть претерпела изменения в произношении, третья часть подверглась семантическим изменениям. Указанная эволюция не происходит одновременно во всех лексических элементах, большей частью слова меняют форму, а семантические изменения происходят сравнительно редко. Подчеркивается, что, хотя в прозе Сорбона преобладают диалектные элементы северных говоров, в тех случаях, когда герой произведения является

представителем южного, юго-восточного или центрального регионов, писатель употребляет варианты диалектных слов этих регионов. Также отмечается, что Сорбон отбирает из диалектных вариантов слов те варианты, которые в фонетико-семантическом плане близки к литературному языку.

Ключевые слова: проза Сорбона; диалектные слова; домашняя утварь; говоры таджикского языка; сопоставительный анализ; северные диалекты; южные диалекты; юго-восточные диалекты

The article examines the specific features of the use of dialectal vocabulary denoting household utensils in Sorbon's prose. It is noted that, to date, in Tajik dialectology there are no works devoted to the peculiarities of the use of dialectal vocabulary in Sorbon's prose and their comparative analysis with other Tajik dialects. An analysis of Sorbon's prose and its comparison with the material of modern Tajik southern and northern dialects shows that some dialectal lexical elements have been preserved in the form recorded in the writer's works, some have undergone changes in pronunciation, and a third part has undergone semantic changes. This evolution does not occur simultaneously in all lexical elements; for the most part, words change form, while semantic changes occur relatively rarely. It is emphasized that, although dialectical elements of northern dialects prevail in Sorbon's prose, in cases where the hero of the work is a representative of the southern, southeastern or central regions, the writer uses dialectal word variants from these regions. It is also noted that Sorbon selects from dialectal word variants those variants that are phonetically and semantically close to the literary language.

Key-words: Sorbon's prose; dialectical vocabulary; household utensils; Tajik dialects; comparative analysis; northern dialects; southern dialects; south-eastern dialects

То имрӯз аз ҷониби муҳаққиқон номҳои калимаву истилоҳоти ҳавливу хочағӣ, асбобҳои рӯзгор, хӯрокворӣ ва мафҳумҳои ба он алоқаманд, номҳои сарулибос, асбобҳои зебу зинати одамон, вожаву истилоҳоти мансуб ба ҳайвон, номҳои паранда, ҳашарот ва ҳазанда, истилоҳоти кишоварзӣ, номҳои рустаниҳои даштиву кӯҳӣ, вожаҳои ифодакунандаи ҳодисаҳои табиат, номҳои узвҳои бадани инсон, истилоҳоти касбу кор ва ҳунар, номҳои беморӣ ва табobati суннатӣ, вожа ва истилоҳоти ифодакунандаи маросимҳо, урфу одат ва монанди инҳо мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд [3; 5; 6; 9; 19; 20; 22].

Дар сарчашмаҳои мухталифи илмиву таълимӣ доир ба тафовут ва умумияти вожагони ғӯйишвию адабӣ таваҷҷуҳ зоҳир шудааст. Масалан, дар ГЗАҲТ [2, 5-8] ва ЗАҲТ [4, 13-16], ки яке аз дастурҳои ҷомеи забони тоҷикӣ маҳсуб меёбанд, ҳудуди доираи истеъмоли ва корбурди ҷунин алфоз муайяну мушаххас карда шудааст.

Яке аз ҷунин вожаву истилоҳот мафҳумҳои ифодакунандаи асбобҳои рӯзгор ба ҳисоб рафта, ин гурӯҳи калимаҳо ҳамарӯза дар муносибату муоширати мардум мавриди истеъмоли қарор меёбад, чунки онҳо дар рӯзгор ва ҳаёти халқ маводду ашъи асосӣ ба шумор мераванд. Дар ғӯйишҳои забони тоҷикӣ ба мисли *теша*, *каноч*, *кедман* (каланд), *чанголқашак*, *хасқашак* (барои ҳамвор намудани сатҳи замин), *дост* (дос), *тавар* (табар), *шохин*, *панҷшоҳ* (олоти хирманкӯбӣ), *фуна* (фона), *зоғнӯл*, *таш* (асбоби дастадори нӯгтез, ки заминро мекобанд), *рафида*, *остича* (асбоби нончаспонӣ дар танӯр), *кортча*, *корча* (корд), *чопқу*, *чапқу* (корди хурди қатшаванда), *дъстадорък* (зарфи обгир), *сърфа*, (матои чармие, ки дар болои он орд мебезанд), *нъқроз* (қайчӣ), *чумча*, *чъмча* (қошуқ) ва мисли инҳо мустаъмаланд.

Агарчи дар давраи ҳозираи инкишофи лаҳҷашиносии тоҷик доир ба хусусиятҳои савтӣ ва грамматикӣ лаҳҷаҳои тоҷикӣ асару мақолаҳо таълиф гардидаанд, аммо муқоисае, ки дар заминаи асарҳои Сорбон бо лаҳҷаҳои гуногуни тоҷикӣ сураи гирифта бошад, то ҳол ягон ишорае ба назар намерасад. Ҳадафи мақолаи мазкур маҳз ба ҳамин муаммо пайванд гирифтааст.

Бояд зикр кард, ки адибон ва шоирон ҳам дар назму ҳам дар насри хеш аз вожаҳои ифодакунандаи ашӯи рӯзгор истифода кардаанд. Мисоли барҷастаи он насри Сорбон мебошад, ки нависанда аз ин гуна вожаҳо фаровон истифода кардааст. Ба мисли *чӯбқаду, осӯхта, мундӣ, потеша, отанг, шавнӣ, соғу, хамба, лаганд, чалак, ҷела, шоту, чок, метин, чоба* ва монанди инҳо.

Чӯбқаду. Дар “Фарҳанги ғӯйишҳои чанубии забони тоҷикӣ” (минбаъд ФГЧЗТ) чӯбқаду чунин шарҳ дода шудааст: *чувқаду* (Ғк., Шк.) чӯбқаду: қадуи махсуси дарозрӯяи дарунҳолӣ, ки ба сифати зарф истифода мебаранд: *дуг-а чувқаду-да мегиран* (Кан.) [7, 761].

Калимаи чӯбқаду дар “Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ” (минбаъд ФТЗТ) ба гунаи зер зикр шудааст: чӯбқаду *چوب کڻو* навъи қаду, ки пӯсти ғафси саҳт дорад ва онро ба сифати зарф барои андохтани об ва чизҳои моеъ истифода мекунад [18, ҷ.2, 568].

Вожаи “чӯбқаду”-ро Сорбон дар асари худ истифода намудааст: Сарам ба мисли **чӯбқаду** ҳолӣ буд [10, 45].

Ҳамин тариқ, калимаи чӯбқаду ба гунаи чувқаду ва чӯбқаду дар фарҳангномаҳо ва насри Сорбон дар гардиш аст.

Осӯхта. Дар мавриди вожаи суғдӣ будани калимаи осӯғда забоншинос А.Ҳасанзода чунин нигоштааст: «Ба назар мерасад, ки ин вожа бо этноними «суғд» аз лиҳози бунёд ягона буда, сарчашмаи худро аз *suxta*-и эронии бостон гирифтааст» [19, 50].

Дар “Бурҳони қотъ” вожаи ёдшуда ба гунаи зер шарҳ дода шудааст: осӯғда ҳезуми нимсӯхтаро ғӯянд; ва ба фатҳи солис (яъне осағда) ба маънии омода ва мустаид ва муҳайё бошад [1, 53].

Муҳаққиқ Ф.Убайдов дар мавриди калимаи *осӯхта* чунин зикр менамояд: Унсӯри луғавии мазкур дар лаҳҷаи Мастҷоҳ бо табдили овозии *xt<yd*, ки он ҳам хоси забони суғдист, то имрӯз аз маънои кӯҳани худ чандон дур нарафтааст. Калимаи *осӯхта* дар ин лаҳҷа ба маънои «чӯби аловқоб» маҳфуз мондааст: *Осӯхта-йа а пеш-и оштун гир. У осӯхта-йа ти-м!* [15, 109].

Дар ФТЗТ калимаи осӯхта ба гунаи зер шарҳ гардидааст: осӯғда *أسغده* кит. ҳезуми нимсӯхта, ҳезуми нимсӯзи сиёхшуда, осӯхта [18, ҷ.2, 38].

Вожаи осӯхта дар “Фарҳанги Доро” (минбаъд ФД) чунин баён шудааст: осӯхта (и.) нимсӯз, ҳезуми нимсӯхта, осӯғда [8, ҷ.2, 105].

Вожаи мавриди зикрро низ Сорбон дар асарҳои худ истифода намудааст: Вале ба ин тӯй ва ё худой хабарчӣ **осӯхтаи** дарозро гирифта, кӯча ба кӯча гашта қор наандохт [10, 262].

Ҳамин тавр, зикр кардан бамаврид аст, ки вожаи ёдшуда ба гунаи *ӯсӯхта, осӯғда, осӯхта, осӯхта* дар ғӯйишҳо мустаъмал будааст.

Мундӣ. Дар ФГЧЗТ вожаи мундӣ ба гунаи зер шарҳ дода шудааст: мундӣ//мъндӣ (Сх., Хов.), мунда (Дег., Пч., Ҳак.) 1. зарфи махсуси сафолине, ки дар он рағған мегиранд; 2. (Мс., Сам., Хов., Шв., Дч., Қлб., Лахш, Нӯш., Пд., Яр., Дег., Пч., Ҳак.) кӯзаи даста ва лабшикаста: *къллол да мъндӣ ов мехъра* (Пд.) [7, 406].

Дар ФТЗТ вожаи мундӣ ба тариқи зайл эзоҳ ёфтааст: мундӣ *مندى* кӯзаи сафолии даҳаншикастаи бедаста; кулол дар мундӣ об мехӯрад (мақ.) [18, ҷ.1, 36].

Дар “Фарҳанги Доро” (минбаъд ФД) мундӣ ин гуна тавзеҳ ёфтааст: мундӣ *مندى* [= манда] (и.) кӯзаи дасташикаста: «Одина... мундии обро ёфта, аз вай чанд каф об гирифта ба рӯи модаркалони худ зад». (С. Айнӣ, «Одина»). (мақол) чил хундӣ дар (аз) як мундӣ - ишора ба муросо дар тангтарин авзоъ ва маҳдудтарин имкон; (яъне чил хундӣ (ё хундӣ) метавонад аз як мундӣ об хӯрад ё чил хундӣ метавонад дар як мундӣ бигунҷад). 4. *куллол дар мундӣ об хӯрдааст* - киноя аз бебаҳра будани пешавар аз чизи сохтаи худ: «куллол дар мундӣ об хӯрдааст, усто, — сухани усторо қувват меод Зиёпахлавон». (Сорбон, Зарафшон»).

«мундӣ» дар осори куҳан дар шакли «манда» омадааст: Раво набвад, ки бо ин фазлу дониш // Бувад шурбам ҳаме доим зи манда (Фароловӣ) (Фарҳ. ф. Муъин) [8, ҷ.1, 643].

Дар насри Сорбон ба вожаи марида зикр дучор шудан мумкин аст: Дар пояҳои хӯрчини кӯҳна дар кӯзаҳои **мундӣ** об мебурд [10, 50].

Ҳамин тариқ, калимаи мундӣ ба гунаи мундӣ, мьндӣ мунда, манда дар фарҳангномаҳо ва насри Сорбон дар гардиш аст.

Потеша. Чун дигар калимаҳои ифодакунандаи лавозимоти рӯзгор потеша низ дар ФГҶЗТ зикр гардидааст: потеша пойтеша, тешаи калони дуредгарӣ: *ба потеша рави хуна, сутум метърошан* (Хов) [7, 493].

Дар ФТЗТ вожаи потеша шарҳи худро ёфтааст: пайтеша پي تيشه тешаи калони дастадароз, ки бо вай рост истода чӯбро чортарош мекунад [18, ҷ.1, 62].

Доро Наҷот дар ФД калимаи пойтешаро зикр намудааст: пойтеша (и. м.) потеша: «*дуредгарон болорҳои фабрикаро бо пойтешаҳо ме- тарошиданд*». (Р. Ҷалил, «Одамони ҷовид», қс. 2.) [8, ҷ.2, 166].

Вожаи потеша дар насри Сорбон ба чашм мерасад: – Не, **потеша** задааст.. [10, 102]. Усто **потеша** ба чӯбҳо андохта, раву дорбому забаррав, синчу сарсинч, шаҳпулу шаҳсутуну болору васса метарошид, вале **потеша**аш монанди **позаи** чуфтгаре, ки ба замини заранг андохта бошад, рӯғозак мерафт [12, 9].

Ҳамин тавр, вожаи ёдшуда дар луғатномаву насри Сорбон ба гунаи пайтеша, пойтеша ва потеша ба назар мерасад.

Отанг. Дар ФГҶЗТ вожаи отанг ба гунаи зер шарҳ дода шудааст: отанг 1. отанг, банд ё химчаи тофташуда, ки бо ёрии он тири сипор ба юғ пайваст карда мешавад: *отанго-ра тар кънан, ки ҳама-и мекана* (Кан.); 2. (Шк., Қ.) номи чӯзӣ чувоз [7, 459].

Вожаи мавриди зикр дар ФТЗТ низ шарҳи худро ёфтааст: отанг آتنگ ресмони аз чарм ё навдаҳои тарбофташуда, ки онро ду карда аз юғ мегузaronанд ва ба воситаи меҳи чӯбӣ ба суроҳиҳои тири сипор устувор мекунад [18, ҷ.2, 39].

Дар ФД вожаи отанг зикр ёфтааст: отанг آتنگ (и.) (аз мас. отадан (о +тадан) ба маънии танидан, бофтан ва дарҳам печидан; ресмони чармӣ, тасма ё чилбуре, ки бо он юғу омоч (испорро ба ҳам мебанданд. Отанг бештар аз пӯсти гардани барзагов омода мешавад [8, ҷ.2, 106].

Отанг дар “Луғати мунтахаби калимаҳои хоси шева” чунин шарҳ дода шудааст: отанг, банд ё химчаи тофташуда, ки бо ёрии он тири сипор ба юғ пайваст карда мешавад [21, 68].

Дар насри Сорбон вожаи отанг ба чашм расид: Ва аз ҳамин рӯз иборат Ҳаким **отанг** дар китф, говрона дар даст кӯчаи канори рӯдхонаро мераваду меояд [10, 104].

Ҳамин тариқ, калимаи отанг дар луғатномаҳо ва насри Сорбон ба гунаи отанг мавриди истеъмол қарор гирифтааст.

Шавнӣ. Ин вожа дар ФГҶЗТ чунин ташреҳ гардидааст: шавнӣ (Ғк., Кх., Шк.), шовнӣ // шунӣ (Вқ.) ниг. шамдӣ: *дани қоп-а ва шовнӣ медузем* (Лахш) [7, 803].

Вожаи боло дар ФТЗТ ба гунаи зерин мустаъмал аст: шавнӣ شاوني лаҳҷ. даҳанбанди чувол, канаби пашмин, ки бо он даҳони чуволро медӯзанд ё мебанданд [18, ҷ.1, 617].

Вожаи шавнӣ дар насри Сорбон ба маънои даҳонбанд ба назар расид: Ҳакиму бригадир чуволро бардоштанд ва Ҳаким аз миёнбандаш **шавнӣ** (даҳонбанд) гирифта, даҳони чуволро баст [10,106].

Ҳамин тавр, шавнӣ дар луғатномаву фарҳангҳо ба гунаи шавнӣ, шовнӣ, шунӣ, шамдӣ ба назар мерасад ва дар насри Сорбон ба шакли шавнӣ омадааст.

Соғу. Ин вожа дар ФГҶЗТ чунин шарҳ ёфтааст: соғу//соғъ 1. (Вқ., Ғк., Қ., Кх., Шк.) зарфи аз гил сохташудаи ғалланигаҳдорӣ; 2. (Ҷк.,Шк.) тағораи сафолӣ: *соғу-ра бийора, сари*

бача-м-а б̄шум (Ёл); 3. (Вк.) зарфи кӯзашакли равғаннигаҳдорӣ; 4. (Қ.) қуттии чӯбӣ; 5. (Сх., Хов.) қуттии ароба; 6. сандук [7, 557].

Калимаи ёдшуда дар ФД низ мустаъмал мебошад: соғу ساغ [= соға] (кхн) (и.) 1. зарфи чӯбини ширдӯшӣ, ширхобонӣ, нигаҳдории чурғот, тухм ва чизҳои дигар; дӯша): <соғуи шир; соғуи ширдӯшӣ>; «чашми вай ба ҳамсояаш афтод, ки соғуи пуртухм дар даст аз мурғхона мебаромад». (Баҳманёр, «Хурӯсаки парпо пӯпак») [8, қ.2, 278].

Дар ФТЗТ калимаи соғу ба таври зайл эзоҳ гардидааст: соғу 1. ساغو зарфи чӯбин барои гирифтани об, лабаниёт ва ғ. 2. ченаки ҳаҷм: як соғу орд даҳ соғу чой [18, қ. 2, 256].

Нависанда Сорбон дар насри хеш аз калимаи соғу истифода намудааст: Дар соғу ва хурмаву сатилҳо ширҳои гарм кафк мекарданд [10,129].

Калимаи соғу дар фарҳангҳо соғу, соғъ, соға дучор мегардад. Дар насри Сорбон ин вожа ба гунаи соғу зикр гардидааст.

Хамба. Ин вожа дар ФГҶЗТ ба гунаи зайл шарҳ дода шудааст: хамба 1. (Вк., Қ.) ханба, охури ордрезии осӣ; ханбаи занҷир, кунҷит, пунбадона (дар чувозхона); 2. зарфи калони сафолӣ барои нигоҳ доштани орд, зироат; 3. (Бдх.) дӯкончаҳоест (чевончаҳоест) дар анбор ё ганҷур барои нигаҳдории ғалла [7, 665].

Дар ФТЗТ вожаи ёдшуда чунин шарҳ гадидааст: хамба//хумба خمبه хуми калон; чуқурӣ ё чағораи бо чор девора ихоташуда барои нигаҳдории ғалладона; хамбаи орд чои маҳсус барои нигоҳ доштани орд; хамбаи ҳаммом (обдон) чои маҳсус дар ҳаммомҳои қадима [18, қ.2, 422].

Дар ФД калимаи мавриди назар мустаъмал аст: хамба خمبه [= ханба = хамма] (и.) 1. [авес. xumba - хум; кӯзаи бисёр бузурги сафолӣ, ки дар бостон дар зери замин мениҳоданд] [8, қ.2, 430].

Вожаи **хамба** дар насри Сорбон ба назар расид: Мардак ҳам аз паси ӯ ба ошхона рафта, паси дар, даруни **хамба** ва ҳатто даруни қасабаро хабар гирифта, хайратзада берун баромад [10, 208].

Хамба ҳамчун унсури луғавӣ дар фарҳангномаҳо ба гунаи хамба, ханба, хумба, хамма ва дар осори Сорбон ба шакли хамба мустаъмал аст.

Лаганд. Ин вожа дар ФГҶЗТ ба таври зерин баён гардидааст: лаганък (Вк.) лаганча, тағораи хурд [7, 358].

Дар ФД низ ба вожаи мавриди зикр дучор шудан мумкин аст: лаганд [= лаган] (и.) 1. зарфи аз тағора калонтари филизӣ ва пластикӣ, ки дар корҳои гуногуни рӯзгор, аз чумла хамиромлӣ, либосшӯӣ, нигаҳдории анвои хӯрокворӣ истифода мешавад: «ман ...овозаи шуморо шунида будам, воқиаи лаганди нишоллофурушро ҳам медонам». (Ҷ. Иқромӣ, Х. Назаров «Саргузашти Сафармаҳсум»). 2. табақи чинӣ, тунукага ё сафолӣ. (Фарх. г. ч.) [8, қ.1, 548].

Лаган дар ФТЗТ ба таври зерин қайд гардидааст: лаган لگن 1. зарфи чуқури филизӣ барои дастшӯӣ ё чомашшӯӣ, ташт, тос, тағора. 2. гуфт. табақи калон, лаълӣ. 3. кит. шамъдон [18, қ.1, 707].

Дар “Вожаномаи ғӯиши Андарак” калимаи лаган мустаъмал аст: лаганд лаган, табақи чинӣ, сафолӣ ва тунукагӣ: *Вахт-о-йи пеш тӯй-о-ба мӯлтар лаганди сафолин кор мефармудан* (16, 76).

Вожаи лаган дар насри Сорбон ба гунаи лаганд мустаъмал аст: Аз кучое занҳо ва бачаҳо дар лаганду сабадҳо нон меоварданд [10, 262].

Чунонки маълум шуд вожаи мавриди зикр дар луғатномаҳо ба гунаи лаганд, лаганък, лаганча мустаъмаланд. Дар асари муҳаққиқ У. Обидов “Шеваи “Ҷабал-ул-сироч” калимаи лаган зикр ёфтааст: Лаган дастшӯяк; 2. тағораи мисӣ [9, 177].

Чалак. Вожаи чалак дар ФГҶЗТ ба таври зерин ифода гардидааст: чалак¹ 1. (Вк., Қ.), челақ (Ғк., Шк.) зарфи чӯбӣ, барои хобондани чурғот (мост) ва кашидани дӯғ: *ҳолӣ-йам йахово чалак-ънда мундагӣ* (Дм.); *чалаки дугкашӣ-нда чъргот мерезем-ъ дуг мекашем* (Лахш); 2. (Вк., Бдх.) сатил: *мо чалако-нда Навло мекънем-ъ хунай бачавара мебарем* (Қлб.); *йак чалак ов бийор, дар болой ръшқа бърезем* (Кк.) [7, 730].

Дар ФТЗТ чалак чунин шарҳ дода шудааст: чалак چالك 1. зарфи калони тунукагӣ ё оҳанӣ, барои нигоҳ доштани чизҳои моеъ; бочка. 2. лаҳҷ. сатил [18, ҷ. 2, 525].

Дар ФД низ ба калимаи мазкур дучор шудан мумкин аст: чалак II چالك (гуф.) (и.) зарфи филизии сарпӯшдор, ки барои овардану нигоҳ доштани равған ё об ба кор меравад: чалаки рӯған; чалаки об [8, ҷ.2, 534].

Калимаи чалак дар “Луғати мунтахаби калимаҳои хоси шева” шарҳ дода шудааст: чалак (Вқ., Қ., Қурғ.) // челақ (Ғқ., Шқ.) зарфи чӯбӣ, барои хобондани чурғот (мост) ва кашидани дӯғ; (Вқ., Бдх.) сатил; (Чқ., Шқ., Кх.) [21, 107].

Сорбон дар насри хеш калимаи чалақро мавриди истифода қарор додааст: Чувозкаш аз **чалак** ба андоза равған гардонд [10, 415].

Ҳамин тарик, унсури луғавии чалак дар фарҳангҳо ба шаклҳои чалак, челақ ва осори Сорбон ба гунаи чалак ба ҷашм мерасад.

Чела. Дар ФГҶЗТ вожаи чела чунин шарҳ ёфтааст: *чела* 1. (Вқ.) чела, доми аз қили думи асп ба таври ҳалқа тайёр кардашудае, ки бо он кабку бедона шикор мекунанд: *буданаҳо да чела зад (Сб.); кавги ӯшитагӣ да чела мезана (Ск.);* 2. (Вқ.) доми (челаи) моҳишикоркунӣ [7, 783].

Калимаи мавриди зикр дар луғатномаи ФД омадааст: чела (гуф.) (и.) тӯре, ки шикорчиён ба василаи он кабк ва дигар парандаҳоро гирифта кунанд; дом, доми сайёд [8, ҷ.2, 597].

Дар насри Сорбон вожаи мазкур истеъмол гардидааст: Бозор аз таги дарвозахона ба чап гашт ва ба оғил даромада, се даста **челаи** чо-чо девча (куя) хӯрдари баровард [11, 9].

Бояд зикр намуд, ки вожаи чела дар гуйиши ҷанубӣ ба гунаи *чахтакпай* мустаъмал аст. Дар ФТЗТ низ ин калима ба назар мерасад: *чахтакпай* چختك پي лаҳҷ. қаққон, дом [18, ҷ.2, 542].

Дар “Луғати мунтахаби калимаҳои хоси шева” вожаи мавриди зикр шарҳ дода шудааст: *чахтакпай/чахтапай* 1. дом барои гирифта кардани ҳайвонҳои ваҳшӣ; (Вқ., Қ.) мушдорак, мушгирак [21, 109].

Вожаи мавриди зикр дар луғатномаву насри Сорбон ба гунаи чела ба назар мерасад. Зикр кардан бамаврид аст, ки дар гуйиши ҷануб ба гунаи *чахтакпай*, *чахтапай* ва дар шеваи шимолӣ, махсусан дар лаҳҷаи Андарақ ба шакли чели дар гардиш қарор дорад.

Шоту. Вожаи шоту дар ФГҶЗТ ба гунаи зер мустаъмал аст: шотӣ // шоту² (Кх., Шқ.) шоту, шоҳтир, ариш; 2. (Ғқ.) шоту, тири ароба [7, 827].

Вожаи мавриди зикр дар ФТЗТ чунин ташреҳ гардидааст: шоту شاتو 1. шоҳтир, ариш; тири ароба. 2. нардбон [18, ҷ.2, 653].

Дар луғатномаи ФД калимаи мавриди зикр ба таври зерин истифода гардидааст: шоту شاتو (и.) 1. тири ароба, шоҳтир, ариш: «сари шоту шикаста дар хок аст». (А. Ҳаким, «Аробаи кӯҳна»). 2. нардбон. (Фарх. таф. з. тоҷ.) [8, ҷ.2, 667].

Сорбон дар насри хеш аз калимаи шоту ба таври назаррас истифода кардааст: Аробакаш аз каллаи худ ба ҷашму рӯяш соябон сохтани шуда, пойҳояшро ба **шоту**хо тиргак мода, бар зин сукут меварзад [11, 52].

Ҳамин тавр, вожаи шоту дар луғатномаҳо ба гунаи шотӣ, шоту, шоҳтир, ариш ва дар насри Сорбон ба шакли шоту ба ҷашм мерасад.

Чок. Дар ФГҶЗТ ба калимаи чок дучор шудан мумкин аст. Ин вожа чунин баён гардидааст: чок³ (Бдх.) як навъ асбоби филизии дусараи нугтез, ки дастаи чӯбин дошта, бо он заминро кананд [7, 755].

Дар луғатномаи ФД вожаи чок мустаъмал аст: чок II (гуф.) (и.) олати кишоварзии заминкани ё хоккани; зогнӯл, метин; чокуш [8, ҷ.2, 567].

Калимаи чок дар насри Сорбон ба ҷашм мерасад: Ва он рӯз ба шахи сахт мисрону **чоку** чутка заданд [11, 111].

Ҳамин тарик, дар фарҳангҳо ва насри Сорбон калимаи ёдшуда ба гунаи чок оварда шудааст.

Метин ҳамчун абзор ва олот дар фарҳангномаҳо ба маънои каланди чоҳканон, каланде, ки бо он кӯху замин кананд, олооти оҳанин, ки сангтарошон бо он санг тарошанд ва монанди инҳо шарҳу тафсир гардидааст.

Дар ФГЧЗТ вожаи ёдшуда чунин эзоҳ ёфтааст: метин (Дм., Лш., Нӯш., Қлб., Ҳич., Ҳо., Яр.), метинг (Пв., Хм., Шм.), метӣ (Мс., Пч., Сам., Хум., Шв.), майтин//майтӣ//майтън (Лахш, Мт., Пд., Хт., Кк., Қӯш.), мътӣ (Хов., Ёх., Сх.) метин, чакуш, олооти нӯгтезе, ки бо он санги осиеро мечинанд (ҳамвор мекунанд) [7, 394].

Вожаи мазкур дар ФД ин гуна шарҳу тавзеҳ гардидааст: метин ميئين(т.) (и.) 1. мили оҳанӣ ё тешае, ки сангро бо он бишкофанд, битарошанд ё пора кунанд. 2. абзори кишоварзии заминканӣ; зоғнул, чок [8, ҷ.1, 614].

Дар “Фарҳанги забони тоҷикӣ” вожаи метин чунин тафсир ёфтааст: “тешаи калони дунӯлаи сангтарошӣ, зоғнул” [17, ҷ.1, 62].

Вожаи мавриди зикр дар “ФТЗТ” ба таври зерин зоҳ гардидааст: метин ميئين кӯбаи оҳанин нӯлғафс, ки бо он санг мешикананд ё аз кӯх маъдан мекананд; зоғнул [18, ҷ.1, 791].

Дар “Шеваи ҳардурӣ”-и М. Эшнӣёзов вожаи мавриди зикрро ба гунаи метинг/митинг шарҳ додааст [22, 204].

Вожаи мавриди зикр дар насри Сорбон фаровон истифода гардидааст: — Ғанӣ, ҳушёр бош, ки **метин** ба биниат назанад, – аз хомӯшӣ магар дилаш бухс кард, ки Равшани Раҳмон аввал сурфиду баъд ин ҳарфро гуфт [11, 251].

Ҳамин тариқ, калимаи метин дар фарҳангномаҳо ба гунаи метин, метинг, майтин, майти, майтън, дар шеваи ҳардурӣ метинг, митинг ва дар насри Сорбон метин дар гардиш аст.

Чоба. Дар ФГЧЗТ калимаи чоба ба гунаи зерин шарҳу баён ёфтааст: чова (Қ., Кх., Шк.) чова, митҳара (зарфи сафолии нӯлдор барои нигоҳ доштани равғани чувоз); *мън-а-шу човара* (Луғ.); ~ шидан (Қ.) тоб партофтанд: *тавақи чувӣ йа лаҳта-нда афтов-ънда мунде, чова шийаст* (Хм.) [7, 753].

Дар ФТЗТ калимаи чоба чунин тафсир дода шудааст: чоба//чова چابه //چاوه зарфи тунукагии равғанандозии чувозкашҳо, чалаки равған [18, ҷ.2, 556].

Калимаи чоба дар ФД низ баён гардидааст: чова چابه [= чоба] چابه (и.) зарфи сафолӣ ё тунукагии чувозкашҳо, ки дар он равған ниғаҳ доранд: «Сафар дар як чова ду чоряк равғани зағер овард» (Р. Ҳодизода, «Ситорае дар тирашаб») [8, ҷ.2, 564].

Нависанда Сорбон аз калимаи чоба истифода кардааст: Пиёла ба Сиёма зада бардошт Лоик ва хоҳиш кард: «Рез!» Ман аз **чоба** спирт афзудам ба оби пиёла. Лоик фармуд... [13, 366]; Тахмин чӣ қадар обе, ки дар **чобаву** кӯзаҳо буд, хӯрд, аммо ташнагиаш нашикаст [14, 79].

Ҳамин тавр, калимаи чоба дар луғатномаҳо ба гунаи чоба, чова ва дар насри Сорбон чоба мутағмал аст.

Ниҳоят, аз маводди фактологии мавриди қиёс, ки робитаи вожагони гӯйишии мансуб ба асбоби рӯзгори насри Сорбон бо аносири шеваҳои мухталифи маҳалҳои тоҷикнишин мебошад, маълум мегардад, ки дар осори суҳанвар дар қатори ҳазорҳо калимаву ибораҳои дар забони адабӣ истифодашаванда боз як гурӯҳи калони унсурҳои луғавие ба қор рафтаанд, ки онҳо хоси маҳалли алоҳида буда, то имрӯз дар забони тоҷикони дохили кишвар ва ё хориҷ аз он маҳфуз мондаанд.

Муқобалаву муқоисаи чунин дастаи калимаҳо аз он шаҳодат медиҳад, ки қорбурди онҳо дар насри Сорбон ва гӯйишҳои мухталифи тоҷикон ҳамгуну ҳамсон набудааст. Масалан, агар бархе аз унсурҳои гӯйишӣ дучори ҳодисаҳои фонетикӣ шуда бошанд, гурӯҳи дигар бо тағйири маъно дар гардиш қарор доштаанд. Нависанда, ки барандаи шеваи шимол аст, дар мавридҳои алоҳида бештар аз калимаҳои лаҳҷавии минтақаи худ суд ҷустааст. Ҷойе ки қаҳрамонҳои асараш аз минтақаҳои ҷануб, ҷанубу шарқӣ ва ё марказии гӯйишҳои тоҷикон

интиҳоб шудааст, ӯ ноғузир аз калимаҳои мансуби ин минтақаҳо ба кор мегирад. Чунин шеваи гузинуши калимот, ба назари мо, то андозае наздик кардани алфози гӯйиши минтақаҳои мухталифи тоҷикнишин бо забони меъёр аст. Хулосаи мазкур дар заминаи мисолҳои ба амал омадаанд, ки онҳо қобилияти ба забони адабӣ дохил шуданро доранд. Дигар ин ки Сорбон аз гунаҳои калимаҳои гӯйишӣ қаринаеро интиҳоб мекунад, ки аз лиҳози таркиби овозиву маъноӣ ба забони адабӣ наздиктар аст.

Аз тафсиру маънигузори зайли вожаҳои гӯйиши мавриди таҳлил маълум гардид, ки муаллифони луғатномаҳо дар муайяну мушаххас кардани мансубияти забони онҳо ба андешаи ҳамгун қоил набудаанд. Соҳибони баъзе аз фарҳангҳои калимаҳои алоҳидаро тоҷикӣ забт карда бошанд, бархеи дигар бар он назаранд, ки чунин дастаи калимаҳо аз гурӯҳи забонҳои шарқии эронӣ вом гирифта шудаанд.

Сорбон дар ба коргирии алфози гӯйишӣ ду роҳро пеша кардааст: а) суханвар ҷо-ҷо хангоми корбурди калимаҳои шевагӣ дар қавс маъноӣ онҳоро шарҳу тавзеҳ медиҳад; б) дарки маъноӣ луғавии вожагони гӯйиши асар бо роҳи ҳамнишинӣ (контекстологӣ)-и калимаҳои дигар имконпазир мегардад.

ПАЙНАВИШТ:

1. Бурҳон, Муҳаммадхусайн. Бурҳони қотей. Ҷилдҳои 1–2. – Душанбе: Адиб, 1993. - 416 с.
2. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Қисми 1. Фонетика. Морфология. – Душанбе: Дониш, 1985. – 355 с.
3. Гаффаров Р. Нависанда ва забон. – Душанбе: Ирфон, 1977. - 208 с.
4. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Қисми 1. Лексикология, фонетика, морфология. Китоби дарсӣ барои факултети филологияи мактабҳои олии. – Душанбе: Ирфон, 1973. – 451 с.
5. Исмоилов Ш. Як омил халқияти забони асарии бадеӣ. – Душанбе, 2012. - 120 с.
6. Лившиц В.Л. Словарные слова в таджикском языке. // Известия АН Тадж.ССР. – Сталинабад, 1957. - №12. – С. 34-43.
7. Маҳмудов М., Ҷӯраев Ф., Б.Бердиев. Фарҳанги гӯйишҳои ҷанубии забони тоҷикӣ. (нашири дуюм бо илова ва тасҳеҳ). – Душанбе: Дониш, 2017. - 846 с.
8. Наҷот, Доро. Фарҳанги Доро (луғатномаи барҷидаи тафсири ва решашинохтӣ). Ҷилди 1-2. Душанбе, 2021, - 658+698 с.
9. Обидов У. Шеваи “Ҷабал-ул-сироч” (Афғонистони шимолӣ). – Душанбе: Дониш, 1977. - 326 с.
10. Сорбон. Куллият. Ҷилди I. – Душанбе: Эҷод, 2009. - 488 с.
11. Сорбон. Куллият. Ҷилди III. — Душанбе: Эҷод, 2009. - 408 с.
12. Сорбон. Куллият. Ҷилди VI. — Душанбе: Эҷод, 2009. - 432 с.
13. Сорбон. Куллият. Ҷилди VII. — Душанбе: Эҷод, 2009. - 400 с.
14. Сорбон. Куллият. Ҷилди IX. — Душанбе: Эҷод, 2009. - 420 с.
15. Убайдов Ф. Ҳифозати вожаҳои аслии ва иқтибосии даврони кӯҳани забони тоҷикӣ дар лаҳҷаи Мастҷоҳ (дар асоси маводи зерлаҳҷаи поён). – Хучанд: Андеша, 2012. - 172 с.
16. Ёзбеков С. Вожаномаи гӯйиши Андарақ. – Хучанд: Ношир, 2020. - 200 с.
17. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷилдҳои 1–2. Москва: Советская энциклопедия, 1969. – 951+949 с.
18. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷилдҳои 1–2. - Душанбе: Пажӯҳишгоҳи забон ва адабиёти ба номи Рӯдакӣ, 2008. – 950+945 с.
19. Ҳасанов А. Унсурҳои луғавӣ ва сарфию наҳви осори садаҳои X–XIII дар гӯйишҳои шимолӣ (баҳши Фарғонаи ғарбӣ). – Хучанд: Нури маърифат, 2003. – 253 с.
20. Ҷалолов О. Гурӯҳи шеваҳои тоҷикони райони Ёвон. – Душанбе: Дониш, 1967. - 150 с.
21. Ҷӯраев Ф., Маҳмудов М., Қурбонов С. Луғати мунтахаби калимаҳои хоси шева. – Душанбе: Эр-граф, 2017. - 128 с.

22. Эшнӣёзов М. Шеваи ҳардурӣ. – Душанбе: Ирфон, 1967. –230 с.

REFERENCES:

1. *Burhon, Muhammadhusain. Burhon Kote. Volumes 1-2. –Dushanbe: Adib, 1993. - 416 pp.*
2. *Tajik Literary Modern Grammar. Part 1. Phonetics. Morphology. – Dushanbe: Donish, 1985. –355 pp.*
3. *Gafforov R. The Writer and the Language. –Dushanbe: Irfon, 1977. -208 pp.*
4. *Tajik Literary Modern Grammar. Part 1. Lexicology, phonetics, morphology. Textbook of the higher institutions. –Dushanbe: Irfon, 1973. –451 pp.*
5. *Ismoilov Sh. One of the Factors of Tajik People of Literary Prose. - Dushanbe, 2012. -120 pp.*
6. *Livshits V.L. Sogdian Words in Tajik Language. // Bulletin of AS of Tajik USSR. –Stalinabad, 1957. -№12. –PP. 34-43.*
7. *Mahmudov M., Juraev Gh., Berdiev B. Dictionary of the Southern Dialects of Tajik Language. (the second edition with amendments and correction). -Dushanbe: Donish, 2017. -846 pp.*
8. *Najot, Doro. Doro Dictionary (selected interpretation and etymology dictionary). Volumes 1-2. Dushanbe, 2021, -658+698 pp.*
9. *Obidov U. “Jabal-ul-siroj” Dialect (Eastern Afghanistan). –Dushanbe: Donish, 1977. -326 pp.*
10. *Sorbon. Complete Works. Volume 1. -Dushanbe: Ejod, 2009. - 488 pp.*
11. *Sorbon. Complete Works. Volume III. — Dushanbe: Ejod, 2009. - 408 pp.*
12. *Sorbon. Complete Works. Volume VI. — Dushanbe: Ejod, 2009. - 432 pp.*
13. *Sorbon. Complete Works. Volume VII. — Dushanbe: Ejod, 2009. - 400 pp.*
14. *Sorbon. Complete Works. Volume IX. — Dushanbe: Ejod, 2009. - 420 pp.*
15. *Ubaidov F. Protection of Original and Borrowed Words of the Old Times of the Tajik Language in Mastchoh Dialect (based on the materials of the low subdialects). –Khujand: Andesha, 2012. -172 pp.*
16. *Uzbekov S. Vocabulary of Andarak Dialect. –Khujand: Noshir, 2020. - 200 pp.*
17. *Tajik Dictionary. Volumes 1–2. Moscow: Soviet Encyclopedia, 1969. –951+949 pp.*
18. *Tajik Explanatory Dictionary. Volumes 1–2. - Dushanbe: Scientific institutions of language and literature named after Rudaki, 2008. –950+945 pp.*
19. *Hasanov A. Lexical and Grammatical Elements of Works of the 10th–13th Centuries in the Northern Dialects (western Ferghana region). – Khujand: Nuri ma’rifat, 2003. –253 pp.*
20. *Jalolov O. Group of the Dialects of the Tajik People of Yovon region. –Dushanbe: Donish, 1967. -150 pp.*
21. *Juraev Gh., Mahmudov M., Kurbonov S. A Selected Dictionary of Words Specific to the Style. –Dushanbe: R-graph, 2017. -128 pp.*
22. *Eshniyozov M. Harduri Dialect. –Dushanbe: Irfon, 1967.–230 pp.*